

طعنہ رقیب یا خطای تاریخ

کتابخانه
نشر نگاه معاصر

بازکاوی هویت مشهورین به شهادت در نینوا

ابراهیم صالحی حاجی آبادی

فهرست

۱۷ □ مقدمه
۲۳ □ تذکر چند نکته
۳۹ فصل اول: شهدای بنی هاشم
۴۱ ۱. ابراهیم بن حسین
۴۴ ۲. احمد بن حسن
۴۵ ۳. احمد بن محمد هاشمی
۴۸ ۴. حسن بن حسن
۴۹ ۵. عباس اصغر بن علی
۵۲ تأملی در گزارش تاریخ خلیفه
۵۶ ۶. عبدالرحمن بن مسلم بن عقیل
۵۷ ۷. عبدالله بن حسن بن علی (عبدالله اکبر)
۵۸ ۸. عبیدالله بن عبدالله بن جعفر بن ابی طالب
۵۹ ۹. عبیدالله بن علی بن ابی طالب
۶۰ عبیدالله در مصاف مختار
۶۳ ۱۰. علی بن عقیل
۶۴ ۱۱. عمر بن علی بن ابی طالب
۶۷ تأملی در سه منبع
۶۸ کتاب الفتوح

- ۷۵..... مقتل الحسین خوارزمی
- ۸۲..... مناقب آل ابی طالب
- ۹۰..... ۱۲. عون بن جعفر بن ابی طالب
- ۹۱..... سرنوشت عون و محمد فرزندان جعفر
- ۹۳..... نسل عون بن جعفر
- ۹۵..... ازدواج ام‌کلثوم در کتب کهن و تاریخی
- ۹۵..... زید، ثمره ی ازدواج عمر با ام‌کلثوم
- ۹۶..... ازدواج ام‌کلثوم در احادیث و کتب قدیمی
- ۹۸..... افسانه‌ی مضحک جنی
- ۱۰۱..... اشکال سندی
- ۱۰۳..... اشکالات محتوایی و دلالی
- ۱۰۴..... تأملی در باور شیخ مفید، مجلسی و برخی از معاصرین
- ۱۰۹..... ام‌کلثوم در کربلا
- ۱۰۹..... ۱۳. عون بن عقیل
- ۱۱۱..... ۱۴. عون بن علی بن ابی طالب
- ۱۱۳..... ۱۵. قاسم بن حسین
- ۱۱۵..... ۱۶. محمد بن عبدالله بن عقیل
- ۱۱۶..... اعتبارسنجی اصحاب سیدالشهداء در رجال شیخ طوسی
- ۱۲۱..... ۱۷. محمد بن مسلم بن عقیل
- ۱۲۳..... ۱۸. موسی بن عقیل بن ابی طالب
- ۱۵۷..... فصل دوم: شهدای غیر بنی هاشم
- ۱۵۸..... ۱. ابراهیم بن حُصین
- ۱۶۰..... دو تابلو در حرم سیدالشهداء علیه السلام
- ۱۷۰..... ۲. أبوالحتوف
- ۱۷۵..... ۳. أبو عمرو نهشلی
- ۱۷۶..... تأملی در مثیر الاحزان
- ۱۸۴..... ۴. أدهم بن امیه
- ۱۸۷..... نکته‌ای بسیار مهم و دقیق

- ۱۸۸..... ۵. اسد کلبی
- ۱۸۹..... ۶. اسلم بن عمرو ترکی
- ۱۹۲..... ۷. اسلم بن کثیر
- ۱۹۳..... ۸. امیه بن سعد
- ۱۹۴..... دو نکته
- ۱۹۱..... ۹. انس بن کاهل
- ۱۹۸..... ۱۰. انیس بن معقل اصبحی
- ۱۹۹..... ۱۱. بدر بن رُقَیْط
- ۲۰۰..... ۱۲. بکر بن حی تیمی
- ۲۰۲..... ۱۳. بکیر بن حر بن یزید ریاحی
- ۲۰۳..... ۱۴. جابر بن حجاج
- ۲۰۵..... ۱۵. جبار بن حارث سلمانی
- ۲۰۶..... ۱۶. جمله بن عبدالله
- ۲۰۷..... ۱۷. جناده بن کعب انصاری
- ۲۰۸..... ۱۸. جُوین بن مالک
- ۲۱۳..... ۱۹. حارث بن امرئ القیس کندی
- ۲۱۵..... ۲۰. حارث بن نبهان
- ۲۱۷..... ۲۱. حباب بن حارث
- ۲۱۸..... ۲۲. حباب بن عامر
- ۲۱۹..... ۲۳. حبشی بن قیس
- ۲۲۱..... ۲۴. حبیب بن عبدالله نهشلی
- ۲۲۲..... ۲۵. حجاج بن بدر
- ۲۲۵..... ۲۶. حجیر بن جندب
- ۲۲۶..... ۲۷. حنظله بن عمرو شیبانی
- ۲۲۷..... ۲۸. حیان بن حارث
- ۲۲۸..... ۲۹. خالد بن عمرو بن خالد ازدی
- ۲۲۹..... ۳۰. داود بن طرماح
- ۲۳۰..... ۳۱. ذراع سدوسی

۳۲. رافع بن عبدالله مولی مسلم بن کثیر..... ۲۳۱
۳۳. زائده بن مهاجر..... ۲۳۳
۳۴. زُهَیر بن بشر (بشیر) خثعمی..... ۲۳۳
۳۵. زهیر بن سائب..... ۲۳۴
۳۶. زهیر بن سلیمان..... ۲۳۵
۳۷. زیاد بن عرب صائدی..... ۲۳۶
۳۸. سالم بن عمرو مولی بنی‌المدینه..... ۲۳۸
۳۹. سالم مولای عامر بن مسلم..... ۲۴۱
۴۰. سعد بن حارث انصاری..... ۲۴۳
- جدالی قابل تأمل..... ۲۴۴
۴۱. سعد بن حرث خزاعی..... ۲۴۵
۴۲. سعد بن حنظله تمیمی..... ۲۴۷
۴۳. سُفیان بن مالک..... ۲۴۸
۴۴. سلیمان بن ربیعہ..... ۲۴۹
۴۵. سلیمان بن سلیمان ازدی..... ۲۵۰
۴۶. سلمان بن مضارب..... ۲۵۰
۴۷. سلیمان بن عوف حضرمی..... ۲۵۲
۴۸. سلیمان بن عون حضرمی..... ۲۵۳
۴۹. سلیمان بن کثیر..... ۲۵۴
۵۰. سلیمان مولای بصریان..... ۲۵۵
۵۱. سوار بن ابی‌خُمیر..... ۲۵۹
۵۲. شیب بن جراد کلابی..... ۲۶۱
۵۳. شیب بن حارث..... ۲۶۳
۵۴. شیب مولای حرث بن سریع..... ۲۶۴
۵۵. صُبَیعہ بن عمرو..... ۲۶۵
۵۶. طِرْمَاح بن عدی..... ۲۶۶
۵۷. عامر بن جُلیدہ..... ۲۷۲
۵۸. عامر بن حسان..... ۲۷۲

۵۹. عامر بن مالک..... ۲۷۴
۶۰. عائذ بن مُجَمَّع..... ۲۷۵
۶۱. عَیَّاد بن مهاجر..... ۲۷۸
۶۲. عبدالرحمن بن عبدالله یزنی..... ۲۷۹
۶۳. عبدالرحمن بن عروه غفاری..... ۲۸۰
۶۴. عبدالرحمن بن قیس غفاری..... ۲۸۱
۶۵. عبدالرحمن بن مسعود تیمی..... ۲۸۲
۶۶. عبدالرحمن بن یزید..... ۲۸۳
۶۷. عبدالله بن ابوبکر..... ۲۸۴
۶۸. عبدالله بن بُشر خثعمی..... ۲۸۵
۶۹. عبدالله بن بُقَطْر..... ۲۸۷
- شهادت در کربلا..... ۲۸۸
- دستگیری و شهادت عبدالله..... ۲۸۹
- مطلع شدن سیدالشهداء علیه السلام از شهادت عبدالله..... ۲۹۰
- نکته‌ی پایانی: رضیع بودن..... ۲۹۱
۷۰. عبدالله بن قیس..... ۲۹۳
- دو نکته..... ۲۹۵
۷۱. عبیدالله بن قیس..... ۲۹۶
۷۲. عثمان بن فروه..... ۲۹۷
۷۳. عَقَبَه بن سِمعان..... ۲۹۷
- دیدگاه اول: شهادت..... ۲۹۸
- دیدگاه دوم: فرار از میدان..... ۲۹۹
- دیدگاه سوم: اسارت و آزادی..... ۲۹۹
۷۴. عقبه بن صلت جهنی..... ۳۰۰
۷۵. علی بن حرب بن یزید ریاحی..... ۳۰۱
۷۶. علی بن مظاهر..... ۳۰۳
۷۷. عمر بن احدث..... ۳۰۵
۷۸. عمر [عمرو] بن جندب حضرمی..... ۳۰۵

۷۹. عمر بن کعب ۳۰۷
۸۰. عمران بن کعب انصاری ۳۰۸
۸۱. عمرو بن جناده ۳۰۹
۸۲. عمرو بن مطاع جعفی ۳۱۲
۸۳. عمرو بن عبدالله جُندعی ۳۱۳
۸۴. عمیر بن مطاع ۳۱۴
۸۵. عمیر بن عبدالله مذحجی ۳۱۵
۸۶. فرزند مسلم بن عوسجه ۳۱۶
۸۷. غلام حر ۳۱۷
۸۸. غلام ترکی ۳۲۱
۸۹. غیلان بن عبدالرحمن ۳۲۱
۹۰. قارب بن عبدالله ۳۲۲
۹۱. قاسم بن حارث ۳۲۳
۹۲. قاسم بن حبیب ۳۲۴
۹۳. قره بن اَبی قره غفاری ۳۲۵
۹۴. قعنب بن عمرو نمری ۳۲۶
۹۵. قیس بن عبدالله همدانی ۳۲۸
۹۶. قیس بن مسهر ۳۲۹
۳۳۰. پیک کوفیان به سیدالشهداء علیه السلام ۳۳۰
- همراهی قیس با مسلم ۳۳۱
- قیس و آخرین نامه امام حسین علیه السلام ۳۳۱
- دستگیری و شهادت قیس ۳۳۱
- اطلاع سیدالشهداء علیه السلام از شهادت قیس ۳۳۳
۹۷. کثیر بن عبدالله شعبی ۳۳۴
۹۸. کردوس بن زهیر تغلبی ۳۳۵
۹۹. کرش بن زهیر ۳۳۷
۱۰۰. مالک ابن انس ۳۳۸
۱۰۱. مالک بن داود ۳۴۰

۱۰۲. مالک بن دودان ۳۴۱
۱۰۳. مالک بن سریع ۳۴۲
۱۰۴. مُجمَع بن زیاد بن عمرو جهنی ۳۴۲
۱۰۵. محمد بن بشیر حضرمی ۳۴۳
- اسیری فرزند ۳۴۴
۱۰۶. مُرَقَع بن ثُمَامَه ۳۴۵
- دیدگاه اول: مجروح شدن ۳۴۶
- دیدگاه دوم: پذیرش امان نامه ۳۴۸
۱۰۷. مسلم بن کناد ۳۵۰
۱۰۸. مسلم مولای عامر بن مسلم ۳۵۰
۱۰۹. مصعب بن یزید ریاحی ۳۵۱
۱۱۰. مُقسَط بن زهیر ۳۵۲
۱۱۱. منذر بن مفضل جعفی ۳۵۳
۱۱۲. مهاجر بن اوس ۳۵۳
۱۱۳. نصر بن ابی نِزَر ۳۵۴
۱۱۴. نعمان بن عمرو راسبی ۳۵۵
۱۱۵. واضح ترک، مولای حارث ۳۵۶
۱۱۶. وهب بن حباب ۳۵۹
- تأملی در گزارش ابن نما و ابن طاووس ۳۶۰
۱۱۷. وهب بن عبدالله کلبی ۳۶۱
۱۱۸. وهب بن وهب ۳۶۶
۱۱۹. هفهاف بن مهند راسبی ۳۶۹
۱۲۰. هلال بن حجاج ۳۷۱
۱۲۱. هلال بن نافع ۳۷۲
- دو دیدگاه ناهمگون ۳۷۳
۱۲۲. همام بن سلمه قاضی ۳۷۵
۱۲۳. یحیی بن سُلمی مازنی ۳۷۶
۱۲۴. یحیی بن کثیر انصاری ۳۷۸

۳۷۹.....	۱۲۵. یحیی بن هانی
۳۸۰.....	۱۲۶. یزید بن حُصَینِ همدانی
۳۸۲.....	مستندات شهادت یزید
۳۸۶.....	اعتبارسنجی زیارت ناحیه
۳۸۸.....	زیارت ناحیه از کدامین امام
۳۹۹.....	هویت یزید بن حصین بن نمیر
۴۰۱.....	نکات پایانی
۴۰۴.....	۱۲۷. یزید بن عبدالله مشرقی
۴۰۵.....	۱۲۸. یزید بن معقل جعفری
۴۰۶.....	۱۲۹. یزید بن مغل
۴۰۹.....	۱۳۰. یزید بن مظاهر
۴۱۰.....	سخن پایانی
۵۳۷.....	☐ منابع

مقدمه

واقعه‌ی کربلا از حوادث مهم و سرنوشت‌ساز تاریخ اسلام است. اصحاب امام حسین علیه السلام ارکان اصلی این تراژدی بزرگ تاریخ هستند که با وفاداری و جانفشانی، نام خود را بر تارک اعلای بشریت در زمره‌ی رادمردان بی‌بدیل ثبت کردند. تحقیق در مورد این بزرگ‌مردان تاریخ و زدودن خرافات و تحریفات درباره‌ی آنان و نیز معرفی و مشخص کردن نام شهدای واقعی کربلا و کسانی که با آنان نبوده‌اند هرچند نامشان در شمار شهیدان ضبط شده، امری بایسته می‌نماید. مورخان بزرگ مسلمان هر کدام به بیان بخش‌هایی از این قیام بسنده کرده‌اند، و این‌گونه نیست که تمام حوادث یا نام شهدای کربلا در یک منبع معتبر و کهن جمع‌آوری شده باشد، و نیز چنین نیست که تمام گزارش‌های رسیده در مورد این افراد حقیقت داشته باشد، بلکه باید با تأمل و تحقیق جامع، گزارش‌های صحیح از سقیم تمییز داده شود؛ چرا که

مورخان بزرگ اسلام به طور جامع، اخبار روزگار گذشته را گرد آورده و آنها را در صفحات تواریخ نگاشته و به یادگار گذاشته‌اند، ولی ریزه‌خواران، آن اخبار را به نیرنگ‌های باطل درآمیخته و در مورد آنها یا دچار توهم شده یا به جعل پرداخته‌اند و روایات زراندود ضعیفی تلفیق کرده و ساخته‌اند و بسیاری از آیندگان، ایشان را پیروی کرده و هم‌چنان که آن اخبار را شنیده‌اند برای ما به جای گذاشته‌اند، بی‌آنکه به موجبات و علل وقایع و احوال درنگرند و اخبار یاه و ترهات را فروگذارند. از این رو

تحقیق اندک و نظر تنقیح اغلب، کند و خسته است و غلط و گمان را آن چنان با تاریخ در آمیخته که گویی به منزله خویشاوندان و یاران اخبارند. تقلید در رگ و پیوند آدمیان ریشه دوانیده و میدان طفیلی‌گری و ریزه‌خواری در فنون بسیار پهناور شده است و چراگاه نادانی در میان مردم زهرناک است، اما در برابر سلطنت حق پایداری نتوان کرد و بصیرت چون شهابی است که اهریمن باطل را می‌راند. هر چند نقل‌کننده اخبار تنها به گفتن و نقل اکتفاء می‌کند، ولی هرگاه بدان نگریسته شود، دیده‌ی بصیرت می‌تواند اخبار را انتقاد کند و صحیح را برگزیند و به نیروی دانش می‌توان صفحات صواب را روشن و تابناک ساخت... و انتقادکننده بینا می‌تواند با مقیاس هوش خویش سره بودن یا ناسره بودن آن منقولات را بسنجد...

حادثه‌ی کربلا نیز از این قاعده مستثنی نیست و علی‌رغم اینکه پیرامون آن بسیار نوشته شده، همچنان نیازمند تحقیق و واکاوی است. محقق باید در میان اسناد و گزارش‌های متفاوت تاریخی، با رویکرد پژوهشی - انتقادی، در پی تقرب به حقیقت باشد.

این پژوهش، با رویکردی متفاوت با آنچه تاکنون پیرامون این موضوع نگارش یافته، گام به این وادی آشفته نهاده، به بازکاوی هویت شهدای نینوا پرداخته و در این راستا برخی از زوایای پنهان را در مورد این داستان تبیین کرده است. طبیعتاً شناخت و معرفی هویت شهدای و الامقام کربلا و تبیین تحریف‌ها پیرامون آنان و نیز مشخص کردن کسانی که نامشان برخلاف گزارش‌های معتبر تاریخ در زمره‌ی شهدای کربلا ضبط شده، کاری طاقت‌فرساست. زیرا منابع کهن راجع به حادثه‌ی کربلا چندان صریح و روشن نیست که بتوان مثلاً با استناد به یکی دو کتاب، رویدادها و نام شهدا را استخراج کرد؛ وانگهی شیوه و روش منابع تاریخی در نقل حادثه بسیار متفاوت است؛ برخی فقط کلیت آن را بیان کرده‌اند؛ برخی نام عده‌ای از شهدا را ضبط نموده، و برخی دیگر نسبتاً مفصل به تشریح بخش‌هایی از این واقعه پرداخته‌اند، هر چند باز ناقص؛ و در برخی موارد مطالب قابل تأملی نیز گزارش شده است.

از سوی دیگر، تعارض در این منابع، پراکندگی، مبهم بودن، جامع نبودن و... همه و همه از جمله اموری است که تحقیق در این زمینه را بسیار مشکل ساخته و

در واقع در برخی موارد سخن گفتن پیرامون یک موضوع یا شخصیت چون گام برداشتن بر لبه‌ی تیزپرتگاه است. علاوه بر این از آنجا که در میان کتب کهن مقتلی معتبر که جامع حقایق کربلا و بیان هویت شهدای کربلا باشد یا نگاشته نشده یا در آتش حرص و طمع و خودکامگی‌ها خاکسترش بر باد حسرت رفته، در این باره بسی تحریفات و ناراستی‌ها رخ داده که تشخیص صحیح از سقیم نیازمند نظری تیزبین و کند و کاو فراوان است. به هر روی، برای کشف نسبی حقیقت، راهی نیست مگر بازخوانی نقادانه‌ی همین منابع.

علی‌رغم اینکه تاکنون متأخرین و معاصرین در این زمینه کتاب‌های بسیاری نوشته‌اند، رویکرد غالب و قریب به اتفاق آنان، بسنده کردن به همان گزارش صرف و خام، با تکیه بر منابعی از دوره‌ی متأخر و معاصر بوده که عملاً طرد دیگر گزارش‌های تاریخی نیز بوده است. گویا پیش فرض چنین نگاه گزارش‌گونه و غیر نقادانه‌ای، صحت تمام گزاره‌های تاریخی پیرامون شهدای کربلاست. متأسفانه، استخراج نام شهدای کربلا نیز به همین سان صورت گرفته است.

اما این شیوه‌ی نگارش تنها نخستین گام برای تدوین و تحقیق پیرامون چنین امری است؛ در حالی که ظاهراً بیشتر نویسندگان متأخر و معاصر به همین مرحله اکتفاء کرده‌اند. ولی آیا بسنده کردن به این مرحله عملاً ترویج ناراستی‌های تاریخی نیست؟ البته شایان توجه است که برخی از پژوهشگران همانند محقق تستری در قاموس الرجال خود، گامی جلوتر گذاشته و در مواردی به صرف گزاره‌های تاریخی بسنده نکرده، بلکه با دقت نظر، ضمن تجمیع نام برخی از اصحاب امام حسین علیه السلام در صدد نقد و بررسی هویت این افراد و منابع مذکور برآمده‌اند. ولی این کتاب رجالی نیز علی‌رغم جنبه‌های مثبت فراوانش، نیازمند تکمیل و بررسی بیشتر است و از اشکالات غیر قابل اغماض نیز عاری نیست؛ به عنوان مثال محقق تستری از سویی منبعی را ضعیف و بی‌اعتبار معرفی کرده، و از سوی دیگر تنها با استناد به همان منبع در صدد استخراج نام برخی از شهدای کربلا برآمده است؛ که در اثر پیش روی برخی از آنان ذکر می‌شوند.